

COMMISSION OF INQUIRY INTO THE RIOTS AT
SOWETO AND OTHER PLACES IN SOUTH AFRICA.

MORNING SESSION:

October
13th SEPTEMBER, 1976.

VOLUME 26

(Pages 1 150 - 1 198)

THE COMMISSION RESUMES ON WEDNESDAY, 13th OCTOBER, 1976.

DR YUTAR: M'Lord, arising out of the evidence of Colonel Swanepoel where he named the presence of two European ladies at a bus stop outside Alexandra on the 21st September and arising out of certain newspaper reports, these two ladies have approached the Secretary of the Commission to be allowed to give evidence. They are in court and they are represented by their own Counsel, Mr Marais, who will be leading them.

ADV. MARAIS: May it please Your Lordship, I appear for Mrs Gordon and Mrs Ledochowski. May I thank my Learned Friend (10) for the assistance which he has given me in referring me to various passages of the evidence.

CHAIRMAN: Have you found the different passages?

ADV. MARAIS: I have, M'Lord.

CHAIRMAN: I have looked through as far as it was possible to do so this morning for any further passage that might refer to it, but I do not think there is any further reference to it, because it would appear as if the questions I had asked, closed the matter off finally. I think I asked two or three questions and I said I would like a report back on the matter. (20)

ADV. MARAIS: My Learned Friend has also looked and I have looked and we have not been able to find any further passage other than the passage at page 660 of Volume 16. Arising from that the two witnesses would like very briefly to rebut any suggestion that in fact they were inciting public violence or that they in any way contributed to some of the events.

CHAIRMAN: Because this is not a trial where one knows exactly what is going to - how long it will last and who is going to give evidence, it is not possible to warn all witnesses that something may be said about them. In fact one does not (30) know about it and the only way in which it can be done is the

practice that I have followed in this case, is where somebody is mentioned, to refer to the particular people and inform them that something has been said which may be of importance. Now in this case I did not do it, because I was under the impression that there was still an investigation going on, and I did not want to interfere with that because I think that it might not be the convenient stage to approach these particular people. But if nothing had happened, it could have been fixed up again in the end.

ADV. MARAIS: I appreciate Your Lordship's concern for (10)
the rights of the witnesses. May I call Mrs Gordon.

SUZANNE GORDON: sworn states:

ADV. MARAIS: After your attention had been drawn to the reports of the evidence of a Colonel Swanepoel relating to certain events involving you on the 21st July of this year, did you write a letter to the Chairman of this Commission, outlining your version of the events and your reasons for wishing to give evidence? -- Yes, I did.

Is this a copy of the letter that you wrote?

DR YUTAR: M'Lord, I make the original available, it (20)
will be EXHIBIT 68.

ADV. MARAIS: If you could have a look at a copy of that letter which you wrote? -- Yes, this is a copy.

Does that letter accurately reflect the events insofar as you are concerned on that day? -- Yes, it does.

For what purpose had you gone to the bus stop in Wynberg?
-- I had gone there to distribute some pamphlets which my organisation, the Domestic Workers and Employers project had produced. They were pamphlets addressed to domestic workers, suggesting the kind of very moderate working conditions (30)
that they might reasonably ask their employers for and also

suggesting certain services and attitudes of behaviour that they might render in return.

Is that a copy of the pamphlets which you were in fact distributing? -- Yes, it is.

DR YUTAR: Would Your Lordship kindly mark the letter handed to you as EXHIBIT 68 and this pamphlet will then be EXHIBIT 69.

ADV. MARAIS: For how long has your organisation been distributing those particular pamphlets? -- Well, one almost identical to this we brought out in September, 1973, and 50 000 copies of those were distributed in that year and (10) this is just an updated version of the 1973 pamphlet and we have been distributing this since mid-June this year. We have distributed 60 000 copies of this.

Without burdening the Commission with the details of that pamphlet, does it suggest any more than that domestic workers should negotiate certain working conditions with their employers? -- No, it is just suggesting the kind of reasonable working conditions that a domestic worker might ask for.

Does it suggest anything other than that those should be obtained by negotiation with the employer? -- No, it just (20) says these are the kind of things which you might ask your employer for.

In distributing these pamphlets, for how long had you been busy with it before the police arrived on the scene? -- On that 21st July?

On the 21st July. -- We had started distributing them at about 05h50 that morning, so we had been distributing them, we were arrested at about 06h45, so it was almost an hour.

What was the mood of the - I take it you were distributing them to Black people? -- Oh, yes, sorry. (30)

What was the mood of these people while you were

distributing/...

distributing the pamphlets to them? -- Extremely cordial. They were just too pleased that somebody was doing something for their people and even those who were not themselves domestic workers insisted on taking them because they all said they had relatives who were domestic workers and there was a marvelous feeling of good-will and cordiality.

To what extent did you have discussions with the people whilst you were handing out these pamphlets? -- There was not time to have discussions, because there were just hundreds of people boarding these buses and they all wanted pamphlets (10) and so one simply said these are for people who work in the kitchen and there was not time and people were just saying 'thank you very much' and 'we are very pleased you are doing this' and that was all there was time to say.

Were you and Mrs Ledochowski working together in the same place? -- No, because there were so many people there and we wanted to give them all an opportunity of getting these pamphlets, so I was working down at the western end of the bus departure station and Mrs Ledochowski was up at the eastern end. (20)

I think it is common cause that the police then arrived on the scene. What was your first contact with them? -- I think about 5 minutes after I started distributing the pamphlets, two policemen approached me and asked for copies of the pamphlets which I gave them, you know, we always give them to the police, that was all right, and that was the first contact with them.

And what happened shortly thereafter? -- Well, I do not think I saw any other police until at 06h45 I cannot remember whether there were 2 or 3 policemen approached me and (30) said I must come with them, I was distributing the pamphlets.

And/...

And I said I would not come with them, I said I am not doing anything illegal, I said these pamphlets are perfectly legal and I said I am not in the township, I am in Wynberg and I said therefore, I am not doing anything wrong and I am not coming with you.

Were you aware of any unrest on that particular day? -- No, people were just getting onto the buses.

CHAIRMAN: Do you know that that was the day on which the schools were re-opening? -- No, I think the schools were supposed to be opened on the previous day, I cannot (10) remember.

No, I think on the 21st they were supposed to be opened. That was the day on which - the 21st was the day on which notice was given - or rather the order was given that the schools should be re-opened. That is right, it was on that day, on the 21st, that the decision was made known that the schools should be open and they re-opened on the next day, that would be on the 22nd.

ADV. MARAIS: Thereafter were you taken to two police stations in succession? -- Yes, we were taken to Wynberg Police (20) Station and then later on, about half an hour later I suppose, to Norwood Police Station.

I do not want to dwell on the events at the police station, I do not think that is relevant to this Commission. What happened to the pamphlets? -- The police took the pamphlets and the pamphlets were then taken with us to Norwood.

How long did you - at what time did you leave Norwood Police Station? -- I think it was about 09h30 - 09h45.

And at the time that you left, were you aware of any charges against you or in what manner were you released? (30)

-- Colonel Swanepoel shook my hand and I do not know, said

something fairly cordial and I asked if I could take the pamphlets and he said no.

Was there any suggestion at that stage that there were charges against you? -- No, none at all.

You were not released on bail? -- No.

Thereafter, after you had been released, did the president of the Institute of Race Relations, Mr Van Wyk, write a letter to the police, complaining about your treatment? -- Yes, he did.

In response to that what happened? -- In response (10) to that a Colonel Mitchell came to the Institute of Race Relations.

Is that Colonel Mitchell from? -- From John Vorster Square. He came to the Institute of Race Relations and he spoke first to the director, Mr Van Wyk, and then Mr Van Wyk said that Colonel Mitchell wanted to speak to me and Colonel Mitchell spoke to me and said that he felt that it had been very regrettable that this incident had occurred and I said it had been tremendously unpleasant and pretty terrifying and traumatic and he said he understood that and I cannot remember the (20) exact word he used. Oh, yes, I think he apologised for the excesses - that was the word he used - the excesses of the police and he asked me if I wanted to carry the matter any further and I said no, you know, there is no point in being vindictive about this kind of thing and it has just been a horrible experience and he asked if we thought Mrs Ledochowski would want to carry it any further and I said I did not think so. And so he apologised, he made a very full and generous apology on behalf of the police and I said I would just like the copies of the pamphlets back and he said certainly they would be (30) back within 20 minutes; they were back in fact within about

15 minutes, I think, they were all returned.

When you spoke to Colonel Mitchell was there any suggestion that you were being charged with public violence? -- No, nothing like that was mentioned.

And since then have you been charged with public violence? -- No.

DR YUTAR: As I said to you in my office, I am not cross-examining you but I just want to put a few questions by way of clarification. You of course know there was a lot of trouble in Alexandra during the month of June. -- Yes, (10) I am aware of that.

And that the police were on duty night and day, some had gone without sleep for a long time. You also knew that on Saturday, the 17th July there was trouble, again broke out after a lull of a month at Alexandra. -- Yes.

And buses had been burned, set alight, there was trouble also on Sunday, the 18th July, the Roman Catholic Church, school, set alight. Tuesday the 20th there was further trouble at Alexandra. Now, on this Wednesday, the 21st when you and your companion were distributing pamphlets, you arrived (20) there long before 06h00. -- Yes, at 05h50.

And it was dark? -- Yes, that is right.

And as Colonel Swanepoel said in his evidence, "spanning het op hierdie stadium hoog geloop onder die Bantoes van Alexandra", tension was running high among the Black people at Alexandra and then the two of you were distributing these pamphlets and the policemen who had been on duty a long time, thought possibly these pamphlets were adding fuel to the fire. Isn't that so? -- Well, I do not know how they could have thought such a thing because anybody who had observed (30) what was happening, would have seen just what tremendous goodwill

there/...

there was between us and the people to whom we were distributing them and in fact this had been our intention. We thought that it was time that White people showed that they were concerned about Black people and were doing something to assist Black people. So we felt we were doing a great deal to try and damp down the situation.

On the other hand the police might have thought here were the Black people appraised of certain demands they should make on their White employers and they might have construed that as rather an unfortunate time to distribute these pamphlets. (10) Don't you think so? -- No, I think that it could not have been timed better because I think that the Black people were perhaps feeling resentful about certain events that had occurred and I think the Black people were feeling that there were not many Whites kind of on their side and I think it was very good for them to be aware that there were Whites concerned that they should have better working conditions and this would enable them to negotiate with their employers, many of whom might be willing to negotiate if they were approached.

I see your point of view, I can understand the point (20) of view of the Black people, but then I am putting to you the point of view of the police. It is reasonable, isn't it? -- No, I am afraid I do not think it is reasonable.

And then finally I read to you the evidence of Colonel Swanepoel as given before His Lordship and there is nothing in his evidence to which you could take objection. He does not mention anything about arrest. -- cannot recall it, you know, I could not say now whether there was anything that I
(intervenes)

I read it out to you in the presence of your (30)
companion and in the presence of your Counsel. -- Yes, except
that/...

that I think he said something about possibility of instigating public violence.

That was a charge that was being investigated and no more than that. -- And I certainly do not - I think it has the reverse effect, I think it damps down public violence.

CHAIRMAN: You think? -- I think that it is calculated to damp down public violence and not to instigate public violence.

DR YUTAR: That is your point of view. No further questions.

CHAIRMAN: Well, he says no more than, as I have - the record that I have, that a case of incitement to public violence (10) was being investigated, that is all that he says. I then asked him whether he had copies of the pamphlets and he said yes and I asked for a report of what happened in the examination or the investigation. I think the matter was left there. This visit by Colonel Mitchell, can you remember when that happened? -- No, I cannot recall the exact day, it was some time in August, fairly late in August.

But in any event, before the evidence was given by ... -- Yes, it was.

NO FURTHER QUESTIONS.

(20)

ADV. MARAIS: I call Mrs Ledochowski.

MARIA BARBARA LEDOCHOWSKI: sworn states:

ADV. MARAIS: Early on the morning of the 21st July this year, were you and Mrs Gordon, the last witness, distributing pamphlets at the Alexandra bus terminus - the Wynberg bus terminus? -- Yes, that is right.

Would you have a look at a letter which I have marked 68, which is EXHIBIT 68 in this case? -- Yes, that is right.

And does that letter, EXHIBIT 68, correctly set out what occurred on that day? -- That is right, it does set it out correctly. (30)

While/...

While you were distributing - the pamphlets you were distributing, were those in the form that I have marked 69, that is EXHIBIT 69 in this case? -- That is right.

And while you were distributing those pamphlets, what did you say to the people to whom you were distributing them? -- I was merely saying that they were only for domestic workers because everybody wanted them.

Was there anything else of any importance that you said to them? -- No, I only said for domestic workers and mainly for the women. (10)

What was the reaction of the people who received those pamphlets? -- Well, everybody wanted them. They were, I suppose, curious to see what was inside and those who did not - the men said that they will give them to their sweethearts or their wives.

What I was really trying to determine was their mood aggressive or what was the mood when they received these? -- Oh, no, they were extremely friendly and pleased.

Now, I do not want to dwell on the subsequent events. You were then taken to the police station and at about (20) 09h30 you were released. -- Yes, that is right.

And were there any charges laid against you that you were aware of? -- As far as I know there were no charges laid against us.

DR YUTAR: No questions.

CHAIRMAN: You have this morning been told exactly what the evidence before the Commission was concerning this particular incident. -- Yes.

ADV. MARAIS: I am indebted to Your Lordship for the opportunity given to these witnesses to explain their version (30) of what happened on the 21st July.

CHAIRMAN: I have, Mr Marais, not asked these two witnesses whether they had any factual knowledge about other matters concerning the riots because you had informed me that they were only concerned with this particular incident.

ADV. MARAIS: That is so.

CHAIRMAN: Thank you, and you may be excused.

ADV. MARAIS: Thank you, M'Lord.

DR. YUTAR: Edele, die volgende getuie is kolonel Brown.

HERBERT JAMES BROWN: verklaar onder eed:

VOORSITTER: U het getuig, kan u onthou wanneer dit was? -- Ek het dit in my sakboekie aangeteken.

6 Oktober, is dit reg? -- Ja, dit is korrek.

DR. YUTAR: En daardie dag het u getuig oor die gebeure in Atteridgeville. -- Dit is so.

Nou vandag gaan ons aan in kronologiese orde - of liewers in alfabetiese orde eers met De Wildt, Hammanskraal en die ander lokasies. Edele, ek gaan hierdie getuie lei volgens (10) die verklaring en ons begin eers met De Wildt. Dit is 'n kronologiese volgorde van gebeure wat gebeur het op De Wildt in die tydperk 17 Junie tot 30 September 1976. U kan maar voortgaan met die uitlees daarvan asseblief. -- Dit was 20 Junie. Die onluste het in Pretoria-Noord distrik begin. Die polisie is toe reeds op 'n gereedheidsgrondslag geplaas en patrolleer die Bantoe dorpe en gebiede in die distrik. Om 02h00 van die 20ste, is die ontspanningsaal van die Hebron Opleidingskool, dit is die eiendom van die Bophutatswana Regering, aan die brand gestek. Die polisie haas daarheen. Die (20) brand is toe reeds buite beheer. Die boosdoeners is weg. En daar is skade berokken van plus-minus R30 000. Om 21h00 dieselfde dag is die poskantoor te Ga-Rankuwa aan die brand gestek. Benzine was gebruik. 'n Swart werker het alarm gemaak. Die polisie haas daarheen. Die brand is gou geblus en daar was toe geringe skade en twee Bantoe mans is gearresteer. Op 21 Julie, 'n maand later, om 20h30: 'n Bus onder klippe gestek in Gebied 3, Ga-Rankuwa. Twee ruite gebreek en die bestuurder beseer, maar nie ernstig nie. Om 20h31: Die Maropeng Hoërskool. Boeke in die stoorkamer aan die (30) brand gestek. Die polisie blus die brand en daar is geringe skade/...

skade. Die Thlopane Laerskool by Hoekfontein Plakkersdorp is twee losstaande geboue totaal verwoes deur brand.

VOORSITTER: Hoe ver is dit ongeveer van die ander plekke af, dit wil sê eerstens van die Maropeng Hoërskool? -- Dit is 'n distansie van, volgens my skatting, omtrent 4 kilometer.

En dan van daardie gebied in Ga-Rankuwa, daardie gebied ongeveer hoe ver sou dit wees van die ander twee? -- Dit is nie ver nie, ongeveer 1 kilometer. Op 7 Augustus om 00h45: Die Odi Sekondêre Skool, De Wildt, die administratiewe kantore uitgebrand en daar is skade van ongeveer R500. (10) Op 9 Augustus om 08h00. Rathlahana Hoërskool, Pankop, Pienaarsrivier is daar 'n klipgooiery maar daar is net geringe skade aangerig. Op 18 Augustus: Mmakou Mroenisi Skool, Ga-Rankuwa: die skoolhoof se kantoor is aan die brand gestee. Daar is die skade ongeveer R200. Op 28 Augustus: Hebron Hoërskool, De Wildt: gedurende die nag van 28 Augustus is 'n kantoor by die skool aan die brand gestee, maar die skade is gering, ongeveer R20. Op 2 September: Hebron Tegniëse Hoërskool in De Wildt is die kantoor aan die brand gestee en daar is die skade ongeveer R80. Thlopane Primêre Skool (20) Ga-Rankuwa: administratiewe blok aan die brand gestee. Skade plus-minus R700. Op 14 September om 07h30: die Lorato Laerskool, Hebron, De Wildt, is die kantoor van die hoof aan die brand gestee. Skade ongeveer R100. Dieselfde tyd op dieselfde dag by die Hebron Opleidingskool in De Wildt is die personeelkantoor deur brand verwoes. Skade ongeveer R8 000.

Wat is die afstand tussen die Lorato Laerskool en die Opleidingskool? -- Dit is ongeveer 1 kilometer. Dan op 16 September: Die Hebron Laerskool in De Wildt: die kan- (30) toor van die hoof is ook heeltemal uitgebrand. Skade ongeveer

R500.

DR. YUTAR: • Die toestand vanaf daardie tyd tot vandag toe is stil? -- Dit is redelik stil. Daar was sporadiese klein insidente, maar baie gering.

Die volgende een is Hammanskraal. -- Op 21 Junie by Hammanskraal om 01h00: Die Morelelahof te Hammanskraal word aan die brand gestee. Skade onbekend. Matibastat, Hammanskraal: rapport ontvang dat twee kantore by die Skietla Hoërskool afgebrand het gedurende die nag van 20/21.6.1976. Skade onbekend. 10h00: By Vuka se winkel op die pad (10) 'Straight Line' by Winterveld word busse en privaat voertuie met klippe bestook. Een bus word aan die brand gestee. Polisie patrollie tree op. Hulle word met klippe bestook. Hulle vuur op die klipgooiers. Een Bantoe vrou gedood, een Bantoe vrou verwond, 3 Bantoe mans verwond. Verwondes is almal gearresteer.

VOORSITTER: Is daar 'n vervolging in daardie verband? -- Die sake was, sover ek weet, nog hangende. 10h00 tot 10h30 is daar ongeveer 300 Bantoes wat die hoewe van mnr. Liebenson, Plot 101, Rietgat, hulle val daar die hoewe aan, die huis (20) word afgebrand. Varke, skape, bokke en hoenders word gesteel. Mnr. Liebenson word aangerand. Hy en sy huismense vlug na die bure. Die huis word gestroop. Meubels van ongeveer R3 000, kontant, 'n 6,35 rewolwer, 'n ,410 haelgeweer word buitgemaak. Die polisie daag op en vuur op die brandstigters en plunderaars. Twee Bantoes gedood. Een Bantoe vrou gearresteer. Onbekend hoeveel van die Bantoes wat almal gevlug het, nog gewond of beseer is. Die ,410 haelgeweer wat in die geval buitgemaak was daar is teruggevind in Atteridgeville op 'n latere datum of later dieselfde dag. (30)

15h00: Een bus van Putco word geskaak by 'Big House' in Winterveld/...

Winterveld. Dit weier om stil te hou toe polisie die bus wou voorkeer. Die polisie vuur toe op die skakers. Een Bantoe vrou gedood en een Bantoe man gewond. Gewonde gearresteer. Geringe skade aan die bus.

Ek meen dat die vorige aangeleentheid nog hangende is wat strafregtelike vervolging betref. -- Sover my kennis strek is dit so.

En in hierdie geval is dit ook nog dieselfde? -- Dieselfde. Om 20h30: Twee busse in Winterveld aan die brand gestek. Skade gering. Brand word geblus. Op 22 (10) Julie, dit is nou 'n maand later, om 01h30: Rathlahama Hoërskool, Pankop, Pienaarsrivier word beskadig met klippe en vier leerlinge word aangehou. 8 Augustus, 18h45: Skitla Skool te Mathibestat, Hammanskraal. Klaskamers word aan die brand gestek en die skade is onbekend. Om 20h00: Nchaupe Skool. Klipgooiers by die skool. Polisie arresteer 180 jeugdige.

Van daardie sake is reeds afgehandel? -- Dit is so. Op 6 September by Eersterus verby Hammanskraal: skoliere van Stinkwater Sekondêre Skool steek Bantoe man Andries (20) Kgopa se huis aan die brand. Die skade ongeveer R600.

Weet u of daar iemand gearresteer is in daardie geval? -- Ek dra nie kennis nie.

Hoe ver is die algemene De Wildt gebied van Hammanskraal? -- Dit is omtrent 10 na 15 kilometer.

En dan van Hammanskraal na Otteridgeville? -- Omtrent tussen 20 en 25 kilometer.

Die eerste vraag na aanleiding van die feit dat dit feitlik op dieselfde dae is wat moeilikheid weer daar ontstaan. Die 21ste was daar weer moeilikheid in De Wildt. Dit is (30) byna dieselfde, dit is een dag na die ander. -- Dit wil voorkom

asof die een gebied van die ander gebied se optrede kennis dra en dat hulle gelyktydig optree.

DR. YUTAR: In daardie pouse van 'n maand, ongeveer 'n maand van Junie tot Julie is deurgaans ... -- Ja, dit is omtrent 'n aaneenlopende stilte tydperk voor dit weer ontbrand het.

En in die geval van Hammanskraal vanaf 6 September tot vandag toe is dit weer stil. -- Dit is so.

Daardie vuurwapen wat u teruggekry het op Atteridgeville, waar presies was dit teruggekry? -- Dit was in een van die Nie-Blanke bewoners se jaart versteek onder gras gekry (10) aan die suidekant van Atteridgeville.

Is iemand in verband daar mee aangehou? -- Die saak was nog ondersoek. Ek weet nie hoe ver het hulle gevorder daarmee nie.

Ons kom nou by Mabopane. -- Op 21 Junie te Mabopane om 06h00: Bus word aan die brand gestek tussen Blok H en K. Die polisie haas daarheen. Hulle word met klippe bestook. Een Bantoe man word verwond en gearresteer. Die brand is geblus. Skade onbekend. 08h00: Bantoes is besig om busse aan die brand te steek en met klippe te bestook. Paaie (20) word versper by Blok K, Mabopane. Polisie haas daarheen. Hulle word met klippe bestook by aankoms. Hulle vuur op klipgooiers. Een Bantoe man word gedood en drie Bantoe mans word verwond. Privaat voertuie word aan die brand gestek by Loate Standplaas, Mabopane. Polisie haas ook daarheen. Een Bantoe man word op heterdaad betrap as 'n brandstigter. Hy vlug en word verwond en gearresteer.

VOORSITTER: Weet u wat van daardie aangeleentheid geword het? -- Ek dink die saak is nog hangende. Poging word aangewend om administratiewe gebou van 'n bus maatskappy (30) te Mabopane aan die brand te steek. Polisie patrollie wat

opdaag word met klippe bestook. Polisie vuur op klipgooiers. Drie Bantoe mans verwond en word gearresteer. Skade aan geboue onbekend. 08h00: By Klipgat Waterwerke, Mabopane, staak die Bantoe werkers. Polisie dadelik op toneel. Reël dat onderhandelings plaasvind. Landdros Du Preez spreek hulle toe en die Bantoes is tevrede en gaan voort met hulle werk. Om 09h00: Langs die grootpad tussen Blok H en K word die pad versper deur brandende bus. Ander voertuie word voorgekeer en met klippe bestook. Polisie patrollie wat opdaag word met klippe bestook. Polisie vuur op klipgooiers. (10) Twee Bantoe mans is gedood. 09h05: Biersaal by Blok A, Mabopane, word geplunder en aan die brand gestee. Die polisie daag op en vuur op die plunderaars. Een Bantoe vrou gedood, twee Bantoe mans verwond, een Bantoe vrou verwond. Verwondes word gearresteer.

Wat sou u sê, is dit ook nog hangende of weet u nie? -- Ek weet nie of dit hangende of afgehandel is nie. Om 09h50: 'n Samedromming by die Bophutatswana Bus Depot, Mabopane. Polisie dryf die skare uiteen. Twee Bantoe mans word gearresteer. Daar is ernstige skade reeds aangerig (20) aan verskeie busdiens voertuie asook privaat voertuie. Om 15h00: 'n Bus word gesteel voor die winkelsentrum in Blok B, Mabopane. Polisie keer die bus voor. Dit weier om stil te hou. Polisie vuur op die bestuurder. Hy word verwond en gearresteer. Daar is geringe skade aan die bus. Ek meen die saak is afgehandel, ek is nie seker nie.

Kan u net verneem of dit afgehandel is en indien so, sal u net vir dr. Yutar in kennis stel? -- Ek sal so maak. DR. YUTAR: Edele, 'n persoon wat alreeds getuienis afgelê het in verband met Mabopane, het aangedui welke sake (30) is afgehandel en welke is nog hangend.

VOORSITTER/...

VOORSITTER: Ook hierso, ook van Mabopane?

DR. YUTAR: Ja, hierdie is maar net 'n opsomming wat saamvat al die verskillende getuienis. -- Om 18h10: Tussen Mapag en Madidi by Klipfontein, Mabopane, word 'n bus met klippe bestook en ruite gebreek. Twee Bantoe mans word gearresteer; skade onbekend. Om 18h40: 'n Bus word aan die brand gesteeek by Mogate Buserminus in Mabopane. Polisie is dadelik op die toneel. Brandstigter wil ontvlug en word in die been verwond en gearresteer. Skade onbekend. Om 19h40: Die administratiewe gebou van skool te Ga-Rankuwa word aan die brand gesteeek. Polisie blus die brand. Skade onbekend. (10)

DIE KOMMISSIE VERDAAG VIR TEE. DIE KOMMISSIE HERVAT.

HERBERT JAMES BROWN: nog onder eed:

DR. YUTAR: Ons begin nou by bladsy 2, 21 Julie. -- Op 21 Julie, 11h30: Plakkate by die Makapanstat Laerskool en ook by die Nchaube Hoërskool, Makapanstat is opgemerk en dit lees:

"You must dismiss quickly from school.

You can't attend while some students

are suffering of school burned. choose !!!"

20h00: Poging tot brandstigting te Bafetei Laerskool (20) te Mabopane ontvang. Drie leerlinge van ander skool gearresteer. 8 Augustus om 11h30: Bara Gemeenskapskool, Mabopane. Klaskamer word aan die brand gesteeek. Skade plus-minus R200. 23 Augustus: Mafurelaskool, Klipgat, Mabopane. Klaskamer aan die brand gesteeek. Skade plus-minus R165. 31 Augustus: Boekenhoutkloof Hoërskool, Mabopane: Vier leerlinge begin ander leerlinge aanrand. Hulle word teengestaan en twee word deur mede-leerlinge gearresteer en aan polisie oorhandig. 17 September: Lorate Laerskool, Ga-Rankuwa. Prinsipaal se kantoor heeltemal uitgebrand. Skade ongeveer R500. (30)

VOORSITTER: Die vorige een, dit wil sê die een by Boekenhoutkloof

Skool, het dit enige betrekking gehad tot die opstoot of nie?

-- Dit is so.

Dit was u getuienis op daardie stadium. -- Ja. Op 21 September: Sebuto Hoërskool, Mabopane. Skoolhoof rapporteer dat voertuie met Bantoe mans daarin besig is om kinders op te steek om nie die skool by te woon nie. Bara Hoërskool te Mabopane word 'n klaskamer aan die brand gesteeek. Skade ongeveer R100.

DR. YUTAR: Ons kom nou by Mamelodi. -- Mamelodi: 20 Junie: 03h00: Die grasdak van die huis van 'n welsynswerker (10) te Mamelodi word aan die brand gesteeek. Brand geblus deur eienaar en polisie. Skade gering. 21 Junie om 08h05: Hoër Tegniese Skool te Mamelodi. Die Blanke leerkragte word in die gebou vasgekeer terwyl leerlinge die gebou met klippe bestook. Polisie patrollie daag op. Gas word gebruik. Skare gaan uiteen. Geen arrestasies. Geringe skade. Niemand in voorval beseer. Leerkragte vertrek na hulle wonings buite lokasie. 10h20: Magasi Drankwinkel te Mamelodi-Oos word geplunder. Voertuie daar naby met klippe bestook. Alles stil met polisie aankoms. Skade onbekend. 18h20: Te (20) Mamelodi word die biblioteek en gemeenskapsaal gedeeltelik afgebrand. Verskeie pogings tot brandstigting vind plaas op besigheidspersoneel - geen suksesvol. Vuma Bottelstoor en naby geleë winkels word aan die brand gesteeek en geplunder. Polisie daag op en vuur op brandstigtters en plunderaars. Twee Bantoe mans gedood en vyf Bantoe mans gewond. Gewondes gearresteer. 18h30: Mutuseni Biersaal, Mamelodi-Oos word aan die brand gesteeek en geplunder. Polisie vuur op plunderaars. Drie Bantoe mans gedood, vier Bantoe mans gewond. Gewondes word gearresteer. 18h30: Een (30) besigheidsblok word heeltemal afgebrand. Drie

Bantoe-Administrasie vragmotors word uitgebrand. Drie privaat vragmotors word uitgebrand. Lulu Biersaal word geplunder. Die polisie daag op. Hulle word met klippe bestook. Hulle vuur op klipgooiers. Vyf Bantoe mans gedood. Vyf Bantoe mans gewond. Gewondes gearresteer. 21h30: By Hlamini Winkels te Mamelodi ingebreek en geplunder. Twee Bantoe mans word op heterdaad betrap en gearresteer. Daar word by 'n slaghuis in Mamelodi ingebreek en geplunder. Twee Bantoe mans op heterdaad betrap en gearresteer. 22h35: Te Mamelodi word 'n aflewering swa van die Bantoe- (10) Administrasieraad aan die brand gestee en brand totaal uit. Skade onbekend. 23h00: By winkelkompleks Solomons Kafee in Mamelodi, polisie patrollie word deur aggressiewe skare met klippe bestook. Polisie vuur op aanvallers. Agt Bantoe mans dood. Drie Bantoe mans gewond en gearresteer. 23h10: 'n Bantoe man word in 'n straat in Mamelodi betrap met 'n kruiwa vol kruideniersware. Hy het vermoedelik geplunder. Hy word gearresteer.

VOORSITTER: Hierdie getuienis in verband met Mamelodi, die het nog nie voor die Kommissie gekom nie. (20)

DR. YUTAR: Ja, Edele, daar was getuienis oor besondere gevalle.

VOORSITTER: Maar nie oor hierdie .. (tussenbei)

DR. YUTAR: Nee, nie oor hierdie gevalle nie.

VOORSITTER: Indien daar enige van die sake afgehandel is, u weet, waar daar mense gearresteer is, sal u dit aan dr. Yutar noem na afloop van u getuienis en dan in geval daar van hulle is wat later afgehandel word, sal ek dit op prys stel as u dan laat weet dat hulle afgehandel is en wat gebeur het. -- Goed.

Sodat ek kan besluit of dit nodig is om dit as (30) getuienis te gebruik of nie. -- Goed.

Gaan/...

Gaan maar voort. -- 22 Junie, 10h15: Vuma Bottelstoor word geplunder. Polisie vuur op plunderaars. Een Bantoe man gedood. Drie Bantoe mans gearresteer. 10h20: By Methodiste Kerk, Mamelodi-Wes was die onderste gedeelte van die kerk ingerig as 'n skool. Al die boeke is verbrand. Geen skade aan die gebou. 14h30: 'n Afleweringsbode van Phils Meubeleerders word van sy vragmotor en die vrag vol meubels beroof. Polisie slaag daarin om die voertuig met sy volle vrag te herwin. Geen arrestasies. 17h00: Magosi Biersaal word geplunder. Polisie vuur op plunderaars. Drie (10) Bantoe mans gewond en gearresteer. 17h10: Die Mamelodi Hoërskool word met klippe bestook. Polisie patrollie word ook met klippe gegooi. Daar word op aanvallers gevuur. Drie Bantoe mans word gewond en gearresteer. 18h00: Vuma Bottelstoor, Mamelodi word geplunder. Polisie vuur op plunderaars. Een Bantoe man gedood.

Dit is die tweede keer daardie dag wat hy geplunder word. -- Dit is so. 20h00: Polisie patrollie te Mamelodi betrap plunderaars waar hulle besig is om te plunder in 'Longtill' besigheidssentrum. Een Bantoe man gedood. Op 23 Junie: (20) Anglikaanse Kerk te Mamelodi-Oos word aan die brand gesteek. Brand word geblus. Skade onbekend. St Peters Kerk te Mamelodi-Oos met klippe bestook. Vensters gebreek. Skade onbekend. 5 Augustus om 21h20: Zominitulaku Laerskool, Blok J, Mamelodi. Klaskamer aan die brand gesteek. Skade ongeveer R50. Mayeke Laerskool, Malamublele, Gazankulu Tuisland. Gedurende nag van 5 Augustus is klaskamer aan die brand gesteek. Ongeveer R20 skade. 6 Augustus: Schlalysde Skool in Mamelodi in die nag aan die brand gesteek. Daar is skade van ongeveer R50. Noane Laerskool, Mamelodi ook weer klaskamer aan (30) die brand gesteek. Ongeveer R100 skade. 7 Augustus: 08h45:

Pabolobogeng Skool, Mamelodi-Oos. Die skoolhoof se kantoor aan die brand gesteek. Ongeveer R100 skade. 18 Augustus: Tegniese Hoërskool, Mamelodi. Skoolkinders oproerig en gooi polisie met klippe. Donshael word afgevuur een skoot. Een Bantoe man gewond en gearresteer. Mogale Primêre Skool, Mamelodi. Klaskamer aan die brand gesteek gedurende die oggend van die 18de. Skade ongeveer R100. 23 Augustus: Tegniese Hoërskool, Mamelodi. Die biblioteek word aan die brand gesteek gedurende dag. Ongeveer R300 skade. Bantoe-Administrasie vragmotor op die perseel van Tegniese (10) Hoërskool aan die brand gesteek. Daar is die skade ongeveer R3 000. Cullinan/Mamelodi-Oos deurpad. Een Putco bus word aan die brand gesteek. Skade onbekend. 24 Augustus, 16h35: Cullinan/Mamelodi-Oos deurpad. Bantoe seun David Kalunga gooi privaat motor met 'n klip. Konstabel Fotgieter vuur met 'n haelgeweer en verwond hom. Hy word na Kalafong-hospitaal vervoer, waar hy later oorlede is. Mamelodi: Gedurende die dag van die 24ste is verskeie kere met klippe na motors en busse op die Cullinanpad in Mamelodi gegooi. Motor- en busruite is beskadig asook die voertuie se bakwerk. (20)

26 Augustus: Mamelodi: Een bus van A.B.S. se ruite stukkend gegooi om 08h40. Skade ongeveer R500. 27 Augustus: Mamelodi: Bantoespeurder-konstabel Alex Shakwane word voorgekeer en onder die klippe gesteek terwyl hy met sy amptelike voertuig in Mamelodi reis. Hy vuur ses rondtes met sy amptelike vuurwapen en ontsnap. Met versterkings gaan hy terug en twee Bantoe mans word gearresteer waarvan een in die maag verwond is. 29 Augustus: By die Bohtabatsatsi Laerskool, Mamelodi. Ruite van skool stukkend gegooi. Skade ongeveer R26. Vier jeugdiges gearresteer. 31 Augustus: (30) 0900: Tswane Primêre Skool. Skoliere gooi die onderwysers met/...

met klippe. Onderwysers word beseer, maar nie ernstig nie. Twee klipgooiers gearresteer. Mamelodi-Wes: Twee Putco busse deur klippe beskadig. Skade ongeveer R50. 7 September: Mamelodi Hoërskool weer. Leerlinge gooi verbygaande voertuie met klippe. Polisie word met klippe bestook. 70 Haelgeweer-skote en 12 traanrookpatrone afgevuur. Niemand is gedood nie. Beserings onbekend. 8 September: Mamelodi Hoërskool word busse onder die klippe gestee. Skade ongeveer R150. Drie Bantoe mans gearresteer. 9 September: Mamelodi Hoërskool. Een A.B.S. bus aan die brand gestee en ruite stukkend (10) gegooi. Skade ongeveer R500. 15 September: Mamelodi. Weer 'n A.B.S. bus met klippe beskadig. Skade ongeveer R20. 21 September: Mamelodi. Verskeie voertuie, privaat sowel as openbaar deur klippe beskadig. Polisie gee aandag.

DR. YUTAR: Dit skyn nou in elke geval is daar daardie pouse van 'n maand en in elke geval is daar gebeurtenisse van uur tot uur en dit blyk of die polisie, sodra hulle na een plek toe geroep is, word daar iets gedoen op 'n ander gedeelte van dieselfde lokasie. -- Dit is so. Dit is asof hulle planmatig te werk gaan om die polisie na een plek (20) toe weg te neem en dan gaan hulle aan op 'n ander plek.

Dit is dieselfde patroon wat voorkom in elke Bantoe gebied wat u tot dusver afgehandel het. -- Dit is so.

Ons kom nou vir die eerste keer by Nylstroom. -- Daar was net een insident in Nylstroom en dit was op 8 Augustus. Die Loding Hoërskool op Tuinplaas in die distrik van Nylstroom word in die nag 'n klaskamer aan die brand gestee. Daar is skade van ongeveer R160. 14 van die Bantoe jeugdige word gearresteer.

En nou ten slotte kom ons by Pietersburg. -- In (30) Pietersburg het die onluste die heel eerste in hierdie

Noord-Transvaal uitgebreek op 17 Junie. Daar het Bantoe studente in twee klasse waar Afrikaans-Nederlands gedoseer word, snedige opmerkings teen Afrikaans gemaak en 'n aggressiewe houding word deur hulle ingeneem by die Universiteit van die Noorde, Turfloop. Dan om 20h15 is daar vasgestel dat prof. Sinclair, die hoof van die Fakulteit Afrikaans-Nederlands se kantoor aan die brand wou steek. Papiere is op die vloer en bo-op die boekrak aan die brand gestee. Die brand is egter gou ontdek en dadelik geblus deur die nagwag. Daar is geringe skade. Dieselfde aand en ook (10) dieselfde tyd het studente orals op die kampus saamgedrom. Hulle het besluit om op 18 Junie gedurende die oggend in 'n massa by mekaar te kom en 'n optog te hou en dan ook klasse te boikot. Die polisie is gereed om op te tree en word naby die kampus saamgetrek en hulle hou die posisie dop. Op 18 Junie om 07h00 kom die studente by die sportstadion by mekaar. Om 07h15 word vasgestel dat die hooftelefoondrade na die Sovenga Poskantoor te Mangkweng afgesny is.

VOORSITTER: Dit is die plek net buite Turfloop? -- Dit is so.

Om 07h15: Ongeveer 800 studente by die sokkerveld, (20) almal gewapen met kieries, klippe en ysters. Hulle bestorm toe die lesingsale, bestook die Fisio-Geografiese saal met klippe, maar hulle maak maar net geringe skade en een ruit word stukkend gegooi. 'n Blanke leerkrag, mnr. Badenhorst, word deur klippe getref, maar hy doen net geringe beserings op. Die polisie tree op. Die studente hardloop weg. Daar word verdere skade voorkom. Om 11h10: Die studente gemeenskapsaal word aan die brand gestee. Die bokskryt en die dak is erg beskadig. Die polisie is gou op die toneel met die brandweer. Vuur word geblus. Daar is ongeveer (30) R20 000 skade. 11h30: Een polisie Landrover deur klippe

beskadig/...

beskadig. Daar is ongeveer R5 skade. 11h40: By die Sovenga Poskantoor word dit aan die brand gestee. 21 ruite word gebreek. Polisie is gou na die toneel. Brand is geblus. Die boosdoeners kom weg. Daar is die skade ongeveer R250. 11h50: Twee selfaangedrewe C Catterpillars se sitplekke word aan die brand gestee by die sportstadion. Die brand word daar deur 'n wag geblus. Skade ongeveer R100. 12h00: Die houtdeur by die hoofingang van die Plantkundegebou word deur brand beskadig. Die vuur word geblus deur die polisie. Skade ongeveer R200. 12h00: Polisie (10) maak nie gebruik van vuurwapens nie, net van gas en knuppels. Hulle beseer toe 12 studente. Een het by die venster uitgespring, 3 verdiepings ver geval. Hy is in die hospitaal opgeneem en is later oorlede terwyl hy oorgeplaas is Pretoria toe. Sy naam is Robert Keetze. Daar word 359 studente deur die polisie aangehou. 166 was aangekla en die ander was weer vrygelaat. Die universiteit word gesluit, maar die polisie bly op die toneel. Gedurende daardie nag by die Mpefu Hoërskool is die skool aan die brand gestee. Die polisie haas daarheen, maar die brand is geblus en die skade (20) onbekend. Op 19 Junie vroeg die oggend: twee kantore van die vakkundige skool, Madikoto in Seshego, ingebreek en papiere op die vloer aan die brand gestee. Brand deur wag en studente geblus by polisie aankoms. Skade onbekend. 22h40: Kantoor van die hoof van Palakwane Ambagskool in Seshego ingebreek, papiere in die liasseerrak aan die brand gestee. Polisie daag op betyds om die brand te blus. Daar is geringe skade. Op 20 Junie om 19h00: Die grasdak van die biblioteek by die Bysetatelwane Opleidingskool ongeveer 20 kilometer buite Pietersburg aan die brand (30) gestee. Polisie haas daarheen. Die brand kan nie geblus

word/...

word nie. Al die boeke was verwyder deur onderwysers en studente. Skade ongeveer R2 000 aan die gebou. 20h00: Die boekwinkel by Sibasa, die eiendom van die Gereformeerde Kerk ook aan die brand gestek. Daar is die skade ongeveer R22 000 aan die geboue en die boeke. Op 23 Junie om 21h00: N.G. Sending Kerk op Tsihilisine is totaal verwoes deur brand. Dit is tussen Louis Trichardt en Sibasa. Skade ongeveer R50 000. 28 Junie: Die nag was daar pogings aangewend om twee skole, die Maranukwa en die Patrick Romaru skole in die Venda gebied aan die brand te steek. Skade ongeveer (10) R800 000. Vier Bantoe mans aangehou as verdagtes.

DR. YUTAR: Nou kry ons weer 'n pouse van ongeveer weer 'n maand. -- Dit is so.

Tot 20 Julie. -- Op 20 Julie, dit is toe die Bantoe skole weer heropen het daar sporadiese gevalle van brandstigting, optogte, demonstrasie en klipgooiery voorgekom. Khoiso Sekondêre Skool in Rouxville, Pietersburg gedurende 19de en die 20ste is die skoolhoof se kantoor ingebreek. Gordyne uitgebrand. Daar is geringe skade. By die Madahemi Primêre Skool by Venda Tuisland. 'n Boekrak met boeke (20) in 'n klaskamer aan die brand gestek. Skade plus-minus R400. Chivase Sekondêre Skool, Venda Tuisland. Skoolbank in die klaskamer aan die brand gestek, maar daar is net geringe skade. Nonhimodie Hoërskool, Potgietersrus. Brand in die skoolhoof se kantoor. Slegs boeke verbrand. Geringe skade. 21 Julie, die volgende dag, by die Vhufuli Groentemark, Venda Tuisland. Die nag is 'n grassdak en pale van die mark verbrand. Daar is omtrent R100 skade. By die Lwenshe Hoërskool, Venda Tuisland. Ook die nag van die 21ste die skoolhoof se motor en skoolgebou deur klippe beskadig. (30) Skade ongeveer R199. 13 skoliere word aangehou. By die

Mutsha Primêre Skool, Venda Tuisland. Die nag van die 21ste is die skoolhoof se kantoor ingegaan en boeke verbrand. Ongeveer R1'000 skade. Die volgende dag, 22 Julie, by die Tengwe Hoërskool, Venda Tuisland. Die nag van die 22ste is die biblioteek ingegaan, brand gestig. Skade ongeveer R120. Mogorarane Primêre Skool, Venda Tuisland. Ook dieselfde nag brand in 'n klaskamer. Skade ongeveer R200.

25 Julie: Ngodza Sekondêre Skool, Venda Tuisland. Twee klaskamers verbrand. Skade ongeveer R450. Die volgende dag is daar vyf insidente. Makwarani Primêre Skool, (10) daar is 'n brand in die skoolhoof se kantoor. Ongeveer R250 skade. Die Muduloni Primêre Skool, brand in die klaskamer, maar geringe skade. Lemara Hoërskool, Louis Trichardt. Daar is die skoolhoof se kantoor ingegaan en aan die brand gestee. Boeke en apparaat verbrand. Ongeveer R2 000.

Tsisimare Opleidingskool, Venda Tuisland. 'n Poging tot brandstigting, maar daar is geen skade. By die Tlou-Tora Skool, Leeupoort, Rooiberg distrik. Gedurende die nag van die 26ste ook 'n brand in die klaskamer. Geringe skade.

Op 28 Julie: Mamathe Sekondêre Skool, Soeknekaar. (20) Lebowa Tuisland. Die skoolhoof se kantoor ingegaan, aan die brand gestee. Geringe skade. 29 Julie: Polokwani Ambagskool, Lebowa Tuisland. Die skoolhoof en die vise-hoof se kantore ingegaan, aan die brand gestee. Ongeveer R1 000 skade. 31 Julie: Tshakhuma Sendingwinkel, Venda Tuisland, was 'n stoorkamer die nag aan die brand gestee en daar is ongeveer R200 skade. 1 Augustus: Kgara-Hara Hoërskool, Lebowa Tuisland is 'n personeelkamer die nag aan die brand gestee en daar is ongeveer R500 skade. Vhorgani Primêre Skool, Venda Tuisland, die nag is 'n boekrak met boeke (30) in die klaskamer aan die brand gestee. Skade ongeveer R150.

2 Augustus drie insidente: Kalkfontein Gemeenskapskool, Tuinplaas. In die nag die skoolhoof se kantoor en klaskamer aan die brand gesteek. Daar is R5 500 skade. Vier leerlinge, Bantoe seuns gearresteer. Mphophuli Hoërskool, Venda Tuisland. Leerlinge weier om eksamen te skryf. 200 van hulle weier om die skoolgronde te verlaat. Polisie tree met knuppels op nadat hulle met klippe bestook is. 3 Bantoe seuns beseer. Magomani Primêre Skool, Venda Tuisland. Die klaskamer aan die brand gesteek, maar daar is net geringe skade. Op 4 Augustus: Hwiti Hoërskool, Turfloop daar is die nag (10) die kantoor van die sekretaris aan die brand gesteek. Ongeveer R300 skade berokken. 5 Augustus by Tengwe Hoërskool, Sibasa. Die oggend hou die skoliere 'n protesoptog. Skool en skoolhoof se motor met klippe beskadig. Ongeveer R250 skade. 48 van hulle word aangehou nadat hulle die polisie met klippe bestook het. 9 Augustus: Ngayisa Sekondêre Skool, Le Rouxville, Pietersburg. Skoliere gooi ruite stukkend. Ongeveer R50 skade. Ses leerlinge gearresteer. Setotolwane Onderwyserskollege, Pietersburg. Die klaskamers aan die brand gesteek. Skade ongeveer R2 000. Phiri Kolabe (20) Hoërskool, Mamabolo en Lebowa Tuisland. Die kantoor van die skoolhoof die nag en ook van die personeel aan die brand gesteek. Skade ongeveer R2 000. 19 skoliere aangehou. Miawzwi Skool, Sibasa. Die nag is 3 klaskamers aan die brand gesteek. Ongeveer R1 800 skade. 10 Augustus: Mohlakaneng Hoërskool, Seshego, Lebowa Tuisland. Die skoolhoof se kantoor die nag aan die brand gesteek en ongeveer R50 skade berokken. 9 skoliere aangehou. Hwiti Hoërskool, Mangkweng is die nag 'n klaskamer aan die brand gesteek. Geringe skade. Ses leerlinge is gearresteer. 11 Augustus: Ipopeng (30) Sekondêre Skool, Matlala, Lebowa Tuisland. In die oggend

word/...

word die vensterruite van die skool deur leerlinge stukkend gegooi. R50 skade. 28 leerlinge gearresteer. Karabi Sekondêre Skool, Matlala. Die oggend gooi die leerlinge met klippe. Hulle maak omtrent R200 se skade. 8 Leerlinge gearresteer. 13 Augustus: Madikoti Kollege vir Gevorderde Tegniëse Onderwys, Seshego. 'n Stel voorafvervaardigde badkamers word uitgebrand. R3000 skade. Mashahlanate Hoërskool, Bolobedu, Lebowa Tuisland. Die nag brand gestig in die laboratorium. Ongeveer R500 skade. 14 Augustus: Gakgopane Laerskool, Lebowa. Die nag 'n klaskamer aan (10) die brand gestee. Skade ongeveer R20. Polokwane Ambagskool, Seshego. Die nag die werkswinkel van die stoffeerwerke word aan die brand gestee. Ongeveer R2 000 skade. Vier studente gearresteer. 15 Augustus: Universiteit van die Noorde, Turfloop. Die nag is gepoog om die eetsaal aan die brand te steek. Skade is gering. 16 Augustus: Tlebela Hoërskool, Lebowa, dit is in die Mothapo Lokasie. Is die klaskamer aan die brand gestee. Ongeveer R100 skade. 18 skoliere gearresteer. Matladi Hoërskool, Hoofstat, Zebediela. Die nag van 16.8.76, koshuisseuns het matrasse stukkend (20) gesny, ligte gebreek en die mure stukkend geslaan. Die stamkaptein, Johannes Kekana, hanteer die situasie self en verlang geen polisie optrede nie, aangesien hy glo dit is 'n stam aangeleentheid. 17 Augustus: Giyani Ambagskool, Gasankulu. In die nag is daar twee deure van die werkswinkel aan die brand gestee. Skade ongeveer R50. 18 Augustus: Motshende Sekondêre Skool, Sekgapo Lokasie, Lebowa Tuisland. Klaskamer deur aan die brand gestee. Ongeveer R20 skade. 24 Augustus: Universiteit van die Noorde, Turfloop. Plak- kate in die eetsaal van die mansstudente aangebring (30) om klasse te boikot. Die klasse het egter normaal voortgegaan.

25 Augustus: Weer by die Universiteit van die Noorde. Die nag is die kantoor van ds. Skeurkagel aan die brand gestek. Ongeveer R300 skade. Op 26 Augustus weer by die Universiteit van die Noorde. Drie deure by lesingsale aan die brand gestek die nag. Ongeveer R200 skade. 28 Augustus: Weer by die Universiteit van die Noorde. 'n Hysbak in een van die manskoshuise is aan die brand gestek. Skade berokken plus-minus R3 000. Dan is daar weer 'n klein breuk tot 6 September by die Lamara Hoërskool, Elim, Louis Trichardt, word administratiewe geboue aan die brand gestek. Ongeveer R30 000 (10) skade. 8 September: Medigen Primêre Skool, Duiwelskloof. Klaskamer aan die brand gestek. Ongeveer R200 skade. 28 September: Universiteit van die Noorde. Bioskoopsaal aan die brand gestek. Daar is die skade gering, ongeveer R50. DR. YUTAR: Die skade in die Pietersburg woongebiede is wel oor R1 miljoen. -- Baie ver oor daardie bedrag.

U handig nou in as BEWYSSTUK 70 hierdie opsomming van die lewensverlies, die beserings en arrestasies, dit is BEWYSSTUK 70. Dit dui aan die persone wat gedood is deur polisie optrede, anders, die beserings deur polisie (20) optrede, ander en die totale arrestasies. -- Dit is so.

As gevolg van polisie optrede is daar op Atteridgeville 4 gedood. Gaan maar voort asseblief. -- Ek sal net eers die polisie optrede behandel en daarna sal ek - dit is met lewensverlies en daarna sal ek polisie optrede met beserings behandel. In Atteridgeville is daar 4 persone gedood. Ga-Rankuwa geen persone nie. Hammanskraal 2 persone. Mabopane 6 persone. Mamelodi 23. Pietersburg geen. Nylstroom geen. Totaal dood as gevolg van polisie optrede 35. Dan is daar een persoon te Pietersburg gedood as gevolg van 'n ander (30) optrede - nie polisie nie. Die totaal maak dit dan 36 wat gedood/...

gedood is. Die beserings by Atteridgeville deur die polisie 11; by Ga-Rankuwa 1; by Hammanskraal geen; by Mabopane 17; by Mamelodi 25; by Pietersburg 11; by Nylstroom geen. Totaal beseer deur polisie optrede 65. Beserings deur die publiek: in Atteridgeville 61; geen by Ga-Rankuwa; geen by Hammanskraal; 1 by Mamelodi; 28 te Pietersburg - ekskuus tog.

Ja-nee, dit is verkeerd. Mabopane 1; Mamelodi 28. -- Dit is so.

Pietersburg 1. -- Nylstroom geen. Totaal van 91. En dan deur die publiek te Atteridgeville, dit het ek nou (10) net behandel, dit gee 'n totaal van 72; Ga-Rankuwa 1, Hammanskraal 0; Mabopane 18; Mamelodi 53; Pietersburg 12; Nylstroom 0. Totaal van 156 beseer. Dan die arrestasies in totaal is daar by Atteridgeville 73; Ga-Rankuwa 11; 12 Hammanskraal; 40 Mabopane; 57 Mamelodi; 258 Pietersburg; 50 Nylstroom. Totaal van 501. Daar was ongevalle. Die polisie ongevalle: 'n student, A.C. van Staden het 'n ligte kopbesering opgedoen. Dan 'n Blanke boer, mnr. Liebenson by Rietgat plotte wat beserings opgedoen het.

Dan het u ook 'n lys van die geboue wat beskadig (20) is. -- Die lys van geboue beskadig: Universiteit van die Noorde: kantore deur brand beskadig. Ruite stukkend gegooi. Skade onbekend. Landdroshof te Moretelo: brandskade. Skade onbekend. Drie poskantore te Sovenga, Ga-Rankuwa en Atteridgeville onderskeidelik: Brandskade aan almal. Bantoe administrasie: daar is vyf gevalle. Dit is 'n huis van 'n welsynswerker, Administratiewe kantore, twee biblioteke, twee gemeenskapsale, twee biersale: Brandskade en klippe. Skole, 7 gevalle: 16 hoërskole, 24 laerskole, 2 kleuterskole, 3 ambagskole, 4 vakkundige skole, 4 (30) opleidingskole, 1 kollege vir gevorderde tegniese onderwys:

brandskade/...

brandskade en skade deur klippe. Daar is 'n Methodiste Kerk, 'n Anglikaanse Kerk, St. Pieterskerk en 'n H.G. Kerk deur brand en klippe beskadig. Ander geboue: 'n Boekwinkel, 'n privaat woning; administratiewe kantore van Futco; 'n busloods; 10 drankwinkels; een slaghuis; 10 winkels; 1 hotel; een sendingwinkel; een bioskoop. Daar is die plekke afgebrand of met klippe is ruite stukkend gegooi en dit is geplunder. Voertuie: 5 van Bantoe-Administrasie; twee GG. voertuie; 7 privaat motors; 13 busse; 26 busse; 2 trekkers en 'n polisie Landrover. Die Administrasie voertuie is (10) verbrand, die GG motors is verbrand, die privaat motors is verbrand, die busse is verwoes deur brand, 26 busse is beskadig, die trekkers is deur brand beskadig en die Landrover is lig beskadig as gevolg van klipgooi. Die agt privaat vragmotors is verbrand. Vuurwapens is gesteel: die 410 haelgeweer wat teruggekry is en 'n 6,35 rewolwer. Staking plaasgevind by die Klipgat Waterwerke. Opruiende plakate is gekry te Atteridgeville Lokasie op 20 Junie en te Makapanstat Laerskool, Mabopane op 21 Julie. (20)

Dan ten slotte u handig nou in as 'n verdere bewysstuk, BEWYSTUK 71 en dit is nou 'n kronologiese volgorde van gebeure in die hele afdeling van die Noord-Transvaal, bevattende al hierdie afsonderlike gebiede wat klaar behandel is. -- Dit is so.

Dit is BEWYSSTUK 71.

GEEN VERDERE VRAE.

ADV. VAN GRAAN: U Edele, die getuienis wat nou aangebied gaan word, het betrekking op die ongevalle syfers in Soweto en die aangrensende gebiede vir die tydperk 16 Junie tot 18 Augustus. Die stukke voor u sal u sien is vier skedules genommer A, B, C en D. Skedules A, B en C het betrekking op Johannesburg, Skedule D het betrekking op Johannesburg, Springs, Benoni, Boksburg, Germiston, Alberton, Vanderbijlpark en Krugersdorp. Dan is daar 'n opsomming van die skedules wat ingehandig word as BEWYSSTUK 72, die is 'n samevatting van die skedules deur die hoof Staatspatoloog, prof. Taljaard. Die skedules is (10) gebasseer op die lykskouingsverslae wat ook beskikbaar is aan die Kommissie. Die eerste getuie dan met betrekking tot hierdie getuienis, is dr. Bukofzer.

HANS BUKOFZER: sworn states:

ADV. VAN GRAAN: You are the principal district surgeon of Johannesburg. -- That is so.

I want to refer you to the particular case of the deceased Hector Petersen. M'Lord, the relevant information can be seen in Schedule A, page 14. The post-mortem number is 2492/76. Did you do the post-mortem? -- Yes, I performed this (20) post-mortem.

Is it perhaps possible to say whether the wound received by the deceased was the result of a direct shot or a shot that had ricocheted? Can you perhaps explain to the Court? -- No, this does not look like a - the entrance wound nor the exit wound looks like a ricochet shot. This was a direct - in my opinion a direct shot.

CHAIRMAN: This was an entry at the back. Is that correct? -- This was an entry of the back and exit on the other side, the neck and this shot must have been at a great angle in (30) an upwards direction, going from the right to the left side.

ADV./...

ADV. VAN GRAAN: M'Lord, I have no further questions on this particular aspect.

CHAIRMAN: This involved the kidney, the liver, the lung and the carotid artery. Is that correct? -- That is so.

Could you perhaps just give me an indication what the passage of the bullet was? -- It went in here, the right side of the back just below what is called the renal angle, then went upwards and forwards, upwards to the left.

Then the kidney. -- Then through the kidney, through the liver, then through the lung, out the neck where it (10) involved the carotid artery. It was a very long and angled shot.

What could the position of the person have been when the bullet struck him? -- I would say the person was standing up, that shot came from below. If the person was lying down at the time, it could have come from the same plane or also slightly upwards. But this sort of shot is where I think the gun was held well below to the level where the person was standing.

Below where the person was standing? -- Yes, the (20) person high where the shot came from.

Unless the person was lying down. -- If he was lying down, it could have been really at any angle, but probably at the same level, similar level.

And would it have taken any time for the person to die in this particular case? -- This person would have died very quickly with this damage.

That is the artery. -- Artery, liver. The liver was mutilated. The liver and the kidneys were mutilated and went to pieces. He would not have lived very long. (30)

Can you remember the age of this particular person? Was it/...

it given to you or ... -- It was a young person. The age was given to me, it was identified, his age. May I just check on that. Yes, it was identified. The person was 12 years and it was a young person, I described it as a young person. This person actually lived for a short while. There is a hospital history attached to this, that this person - I do not know exactly when he died, but he must have lived a short while after the shots.

ADV. VAN GRAAN: Where was that report issued? Was it at a clinic or at a hospital? -- A clinic. Well, I have got (10) a report from a clinic, the Pomelong Clinic and also a report from Baragwanath, but the Baragwanath report only said the person was dead.

Can you spell that Pomelong Clinic, the name? --

P-h-o-m-o-l-o-n-g.

CHAIRMAN: Does it give an address? -- May I just roughly read this: The child was actually also brought in dead to the Phomolong Clinic and they do give an address here: Hector Petersen, 2858, Zone 10, Meadowlands. I see this child was brought dead to the clinic, from that address - well, (20) this is the address of the child.

That accords with the evidence, well, the evidence that this child was probably dead. But is this the clinic in Poldi Street?

ADV. VAN GRAAN: That is so. We went past that clinic.

CHAIRMAN: The one where information was sought about the child's admission.

ADV. VAN GRAAN: That is so. Another question as to the position of the deceased. Was it perhaps possible that he was in a bending position when he was shot? -- Yes, we (30) must accept that as a possibility. Bending forward.

Then/...

Then in an English paper, The Guardian, of the 5th October, 1976, the diplomatic correspondent referred to a news conference organised by the Anti-Apartheid Movement. Now, at that conference, according to The Guardian, Mr Tsitsi Mashinini said or made a statement there and I quote the statement:

"The death toll has been given to you as 176, that is a blatant lie. We went to the mortuary each day and managed to read the numbers which were being put on the foreheads of the people who had died. I saw these numbers going up to 353 and that was after the first three days of the shooting."

(10)

Now can you perhaps give us some information about the procedure that you followed with regard to the use of numbers in the mortuary? -- Firstly, I have been close on 20 years attached to this mortuary and I have never, never seen numbers painted on any bodies, certainly not on the forehead. The procedure that is followed is that a body, irrespective of where it comes from, is allocated a variable serial number as it comes (20) to the mortuary and this serial number starts with case No. 1 say 1976, 1/76 and carries on until the 31st December of that year. So every body has a variable serial number. This is attached to the body firstly by a label which is tied to the toe or to the finger of the body and in addition - and I am not certain whether this was in force at that time - an armband is placed around the body, a patent armband like is used in hospital, and on this the number is also written. So first of all what is described here is quite impossible. I saw these bodies and they were - I have never ever seen (30) bodies painted on foreheads or on bodies. Secondly the number .

(intervenes)/...

(intervenes)

CHAIRMAN: Or perhaps pasted on ... -- No, I have never seen anything like that. It is nonsense, these bodies become wet, they are washed and so on. Anything pasted on, anything written on would come off in no time. It is something that would never be done. Secondly, the numbers, No. 1, 2, 350 odd or something, these are not numbers which we would use. I have looked through all the numbers or most of the numbers which were allocated to the bodies which were injured in these riots. There is no number like this. We were well in (10) the 3 000 and 4 000 number already, there was nothing like that. So this is complete nonsense, that is the only way I can describe it.

Those were the serial numbers starting at the beginning of the year beginning 1976? -- That is so.

ADV. VAN GRAAN: The procedure that you have explained just now is that procedure followed at all the official mortuaries? -- This I cannot say. I can only talk for the Johannesburg and Germiston Mortuaries where I have worked. I cannot talk for the others, I do not know. (20)

CHAIRMAN: So is it at the Johannesburg Mortuary that you examined these particular bodies which are dealt with here? -- That is so. But I do know the procedure at Germiston because I worked there and they use the same labels and the same variable serial numbers that we do.

ADV. VAN GRAAN: Mr Mashinini also made the following statement according to The Guardian:

"They (the police) were moving around in vehicles called hippos, which have guns sticking out at every angle. An 8 year old girl was standing there

not/...

(30)

not knowing what this hippo was all about. As it passed, this kid raised her fist in the Black Power salute. The hippo stopped and opened fire on the child. On the Saturday we went to the mortuary and found the body of the little girl and found the body riddled with bullets."

Now according to the schedules presented to the Commission and which will be discussed by the next witness, Prof. (10) Taljaard, there are only three cases of young girls who died in the Soweto riots during the month of June. Can you perhaps discuss those three cases and specially refer to the ages and the causes of their deaths and also comment on the possibility that one of the three bodies was riddled with bullets? I have the post-mortem numbers. The first one is - can be found on Schedule A, page 1, with the name Mithi. The post-mortem number is 2498/76. -- Yes, this is an 8 year old child. I performed this post-mortem. The child from a gunshot wound of the heart. This particular body there was one (20) entrance wound and one large exit wound. The entrance wound was in the centre of the back at the level of the 8th vertebra 1 cm to the right of it and the exit wound which was a large one, was a 4 by 2 cm bullet wound in the centre of the sternum in front. These are the only injuries found on that child and it certainly was not a case which was riddled with bullets; it had one shot.

Then I want to refer you to the second case of Hermina Leroke, age 12 years, female. That information can be found in Schedule C, page 3. The post-mortem number is (30) 2530/76.

CHAIRMAN: Hermina Leroke?

ADV. VAN GRAAN: That is so. I think the post-mortem was done by Dr Kemp. -- Oh, yes. Yes, I have it. This is 2530.

This is also a case, a gunshot wound of the chest, 12 year old child. Also there is one entrance wound and one exit wound on the body. The track of this wound passes from the back to the front and these are the only two wounds, certainly not riddled with bullets.

Then I want to refer you to the case of Nomvulu Nokwana age 13 years, sex: female. The post-mortem number is (10) 2616/76 and the information can be found in Schedule A, page 15. -- Yes, this was a post-mortem done by myself and this is not a case of shooting. There were multiple injuries. There were fractures, the whole skull was comminuted and I remember this case, I have an independent recollection of this. This case was a typical injury that one would find of a car or a heavy vehicle of sorts going over the body. There were no shotgun wounds at all although there were numerous injuries. This was in my opinion a motor vehicle accident.

M'Lord, I have no further questions on this aspect. (20)

CHAIRMAN: One post-mortem report I wish to be referred to, that is the one of Dr Edelstein.

ADV. VAN GRAAN: I will lead evidence on that by Prof. Taljaard. During a consultation you mentioned the fact that paint was found on some of the bodies that you examined. -- That is so.

Would you like to comment on that? -- I have a recollection of three bodies, but unfortunately I could only find two bodies, namely body No. 2585, it was a case of a gunshot wound where dark grey paint, quite a lot of it, was found dried in the hair. The other case was case No. 2579, also a case of (30) a gunshot wound of the abdomen involving bowel and ...

(inaudible)/...

(inaudible) also where green paint was found on the left-hand and the forehead and white paint was found on the lower back. And the other one I am afraid I cannot trace at this stage.

Can you make perhaps a deduction or would you like to comment on that? -- If I am allowed to give hearsay evidence?

Yes. -- I mentioned this fact to the police and there were other cases where - there were a couple more cases which the other doctors had and I mentioned this fact of the paint being present on the body to I think it was Captain Engelbrecht, Soweto Police. He asked us to record these findings (10) very carefully as he considered this to be of great importance because a number of the rioters who were shot, were busy firing buildings and they used paint, various paints to - as an inflammatory material. They would use the paint to cause a big fire. This is what I was told and I realise this could be of importance in these findings. There was actually - I cannot trace it now - the third case was a case, as far as I recollect, of burning, the person was incinerated, not incinerated, was badly burned, died of carbon monoxide poisoning plus multiple burns and this person also had paint on him. That was (20) the third case that I can recollect.

No further questions, M'Lord.

NO FURTHER QUESTIONS.

ADV. VAN GRAAN: Edele, die tweede getuie is prof. Taljaard.

JOSHUA JOACHIM FRANCOIS TALJAARD: verklaar onder eed:

ADV. VAN GRAAN: U is hoof Staatspatoloog werksaam by die - of gedeeltelik werksaam by die Johannesburgse Polisie Staatslykhuis. -- Dit is korrek.

Ek dink ons kan u getuienis begin en dan kan u verwys na die opsomming wat u gemaak het met betrekking tot (30) Skedule A, B en C. Dit is die opsomming getitel "Johannesburg".

-- Korrek.

Kan u voortgaan? -- Die totale hoeveelheid outopsies wat gedoen is, was 181.

Voordat ons verder gaan, hierdie opsomming is opgestel en verwys na lykskouings gedoen gedurende 18 Junie en 18 Augustus. Is dit korrek? -- Ja, vanaf 18 Junie tot 18 Augustus, 'n periode van 2 maande.

Wanneer sou u sê het u die grootste gedeelte van hierdie lykskouings gedoen? -- Die grootste gedeelte van hierdie lykskouings was gedoen seer sekerlik in die maand van Junie (10) vanaf 18 Junie tot aan die einde van daardie maand en daarna is daar sporadies enkele gevalle gedoen tot 18 Julie en selfs een of twee daarna.

Tot 18 Augustus. -- Tot op die tyd van die opstelling van die skedule, was dit 18 Augustus.

Kan u voortgaan? -- Ja, van die 181 lykskouings gedoen, was die rasse bewees Bantoe of Swart 176, 3 Kleurlinge en 2 Wit. Die geslagte was manlik 164 en 17 vroulik. Daar is 'n afbraak van die ouderdomme gedoen waaronder hierdie 181 geressorteer het en dit was van 0 tot 10 jaar (dit is die beste wat ons (20) dit kon gedoen het) was daar 1 persoon; van 11 tot 20 - 64; van 21 tot 30 jaar 52; van 31 tot 40 jaar 29; en oor 40 jaar was daar 11 gewees. As daar enige onreëlmatigheid in die syfer was, dan is daar 'n onbekende groep ingesluit gewees van 24. In daardie onbekende groep was daar nie 'n ouderdom gewees nie en daar was nie 'n naam nie. Daarby moes 'n skatting beraam word. So dit kan wees, alhoewel ek net daarby wil sê dat van daardie 24 was die grotere gros daarvan volwassenes gewees.

Gaan voort. -- Op elke een van hierdie lyke was daar (30) gepoog gewees om 'n bloed/alkhol te doen. Nou die bloed/alkohol is/...

is weer vir gemaklikheidsonthalwe verdeel in verskillende groepe. Van 0 tot ,05 was daar 25 persone gewees wat in daardie groep geval het. Van ,06 tot ,1 was daar 7. Van ,11 tot ,15 was daar 18. Van ,16 tot ,20 - 17; ,21 tot ,25 - 10 gevalle; ,26 tot ,30 was daar 7 gevalle en oor ,30 was daar 9 gevalle.

Kan u dalk vir die Kommissie 'n aanduiding gee by welke van hierdie gevalle sal die betrokkenes alreeds inhibisieloos optree? -- By die eerste groep van ,05 sou daar 'n inhibisie verlagings wees, met ander woorde, die mense sou makliker (10) lag, makliker huil, die persone sou dade doen wat hulle normaalweg nie sou gedoen het nie, hulle reflekse sal tot 'n mate inhibeer wees en daar kan op hierdie stadium spierinkoördinasie tot 'n mate wees. In die volgende, ,06 tot ,1 is dit die eintlike perk wat ons ken van ,08 waar 'n persoon nie meer beskou word as bevoegd om 'n motor te bestuur nie. Met ander woorde, daar in daardie groep is daar van hulle wat baie definitief onder die invloed van alkohol was - dit is 7. Dan kom ons by ,11 tot ,15 - daar was 'n groot groep van 18 gewees. Daardie mense was baie definitief onder die (20) invloed van alkohol, glad nie - sou glad nie in staat wees om 'n motor te bestuur nie; daar sal opheffing van inhibisies wees. Mense in hierdie toestand, as 'n mens veralgemeen, want daar is uitsonderings, as 'n mens veralgemeen, sou 'n mens sê dat hierdie mense is baie definitief onder die invloed van drank. Dan ,16 tot ,20 is daar geen twyfel nie dat hulle sou onder die invloed van drank wees en as ons dan opgaan tot by ,3 dan is daardie mense in 'n gevorderde stadium van onder die invloed van alkohol.

U het netnou gesê dat u het gepoog om bloedmonsters (30) te trek van oorledenes. Van die aantal oorledenes wat u die

syfer/...

syfer verstrek het en waarvan u wel bloedmonsters getrek het, wat is die totaal van persone wat reeds inhibisieloos opgetree het? Dit wil sê dit sal wees vanaf die groep ,06 tot ,10. -- Dit sou 'n groep wees van 68 persone. Die totaal wat ons positief bevind het was 93. Ek sou daarvan dan aftrek die groep ,05, dit is 25 persone. Dit sou my dan 'n totaal gee van 68 persone.

Gaan voort. -- Die volgende is net die syfers wat ek nou reeds verstrek het. 93 was positief, 41 was negatief en 47 kon nie gedoen word nie omdat die bloed - dit was gepoog (10) om die bloed te trek, maar in hierdie gevalle kon ons net eenvoudig nie bloed kry nie. Die volgende is die hoeveelheid skietwonde. Daar was 115 wat oorlede is as gevolg van skietwonde en 5 as gevolg van haelgeweer wonde. Dit behoort eintlik te wees 120 van skietwonde en 5 van haelgeweer wonde waarin dit ingeslote is in daardie syfers. Dan kom ons by die plekke op die liggaam waar die ingangswonde aangetref is, dit wil sê daar was 33 ingangswonde op die voorkant van die liggaam; daar was 68 ingangswonde op die agterkant van die liggaam en 21 wonde aan die sykant van die liggaam. (20)

Gaan voort. -- Daar is ander oorsake van dood gewees, nie net die skietwonde nie. Daar was penetrerende insnydingswonde was daar 18 gewees.

VOORSITTER: Watter soort wonde sou dit wees? -- Dit is merendeels steekwonde, meswonde.

Skerp voorwerpe. -- Skerp voorwerpe. Dan is daar veelvuldige beserings 17. Hierdie mense het of voorgekom asof hulle bygedam was met 'n stomp voorwerp.

Klip? -- Klippe, kieriës. Daar was ander wat definitief gelyk het asof hulle in motor ongelukke was. Dan was (30) daar 20 waar ons die dood kon toeskryf aan kopbeserings, hoofbeserings/...

hoofbeserings en vier gevalle wat verbrand het en een geval wat omgekom het as gevolg van koolstof monoksied vergiftiging maar inderdaad nie verbrand het nie. Die persentasie in daardie geval was 88% gewees, met ander woorde, die persoon was vir 'n lang tyd en lewende binne-in die verbrandingsplek gewees. Die hoeveelheid koeëls of misiele wat gevind is, was in 17 gevalle en die hoeveelheid waar daar korrels van 'n haelgeweer gevind is 5 gevalle.

Edele, as u nie enige vrae het oor die Johannesburg ...
(tussenbei) (10)

VOORSITTER: Geen verdere vrae.

ADV. VAN GRAAN: Dan kan ons die opsomming behandel van die Springs, Benoni, Boksburg gebiede. -- Ja, die volgende is dan daardie Springs, Benoni, Boksburg waar die totale hoeveelheid lykskouings 38 was. Ek wil net sê dat die lykskouings is natuurlik behartig deur die dokter ter plaatse. Daar was onder die rasse was daar 37 Bantoe of Swart mense en daar was 1 Kleurling en geen Wittes nie. Die geslagte was daar 36 manlik en 2 vroulik. Onder die ouderdomsverdeling 0 tot 10 - niks; 11 tot 20 was daar 18; 21 tot 30 - 13; 31 tot 40 - 3; oor(20) 40 was daar 2 en daar was 2 onbekendes gewees. Geen bloed/alkohol was op enigeen van hierdie gevalle gedoen nie.

VOORSITTER: Dit was nie gedoen nie. -- Dit was nie gedoen nie. Daar was skietwonde in 19 van hierdie gevalle gewees. Die ingangswond was .. (tussenbei)

ADV. VAN GRAAN: Net voordat ons voortgaan. Daar was 19 skietwonde en dan is daar "shotgun wounds 1". -- Jammer.

Hierdie skoot is ingereken by die totaal van 19. -- Die haelgeweer skoot is ingereken by die totaal van 19. Dan was die liggaamsdeel waar die skote in is, ingangswonde (30) was voor, aan die voorkant van die liggaam was 8; aan die agterkant/...

agterkant van die liggaam was 7 en aan die sykant van die liggaam was daar 3. Dan was daar een ander gewees, maar die hoeveelheid skote het natuurlik nie nodig om te korreleer nie, want dit kon meer as een skoot gewees het op 'n liggaam. Die groot gros van die gevalle wat sover behandel was, was dit een skoot gewees, enkele van hulle het meer as een skoot gehad. Dan was daar ook ander oorsake van dood gewees. Penetrenderende insnydingswonde soos ons reeds beskryf het, deur skerp voorwerpe en so meer was daar 6. Hoofbeserings was daar 8. Veelvuldige beserings was daar 5. Geen brandwonde. (10) Twee koeëls is gevind en in een geval was daar haelkorrels gevind gewees.

U kan nou voortgaan met die Germiston, Alberton, Vanderbijlpark gebied. -- Daar was 'n totaal van 6 outopsies gedoen. Almal was Bantoe of Swart. 5 van hulle was manlik, 1 was vroulik. Die ouderdomsverdeling was daar niks onder die onder-10 jaar. Die 11 tot 20 jaar was daar 4; 21 tot 30 jaar was daar 1 en 31 tot 40 jaar niks en oor 40 was daar 1. Alkohol in hierdie gevalle was ook nie gedoen nie. Die hoeveelheid geweerskoot wonde was 5 en die ingangswonde (20) was aan die voorkant van die liggaam een gewees, die agterkant van die liggaam drie en een skoot aan die kant van die liggaam. Die een oorblywende oorsaak van dood was 'n penetrenderende insnydingswond gewees van die liggaam. Daar was geen koeëls gevind en ook geen hael gevind nie.

Nou die Krugersdorp gebied. -- Onder Krugersdorp was daar 5 - 'n totaal van 5 lykskouings gedoen. 5 van hulle was Bantoe of Swart. Die geslag was almal manlik. Die ouderdomsverdeling was daar onder die 11 tot 20 jaar was daar 2; onder die 21 tot 30 jaar was daar 3. Alkohol was weereens nie (30) gedoen nie. Daar was 5 van hierdie gevalle was - of al vyf

was/...

was geweerskote en die ingangswond, liggaamsdeel was geen voor nie, 2 was van agter en 3 was van die kant. Daar was geen ander oorsake van dood nie, dit is die totaal en daar was ook geen koeëls of hael gevind nie.

U Edele daar is net twee aspekte wat ons graag wil toelig, dit sal nie baie lank duur nie.

VOORSITTER: Ek wil net een vraag gevra het, dit is ongelukkig weer in verband met die heel eerste, die Johannesburg skedule waar daar wel ondersoek na drank was. Was daar enige aanduiding van drank in die jong kinders? -- Ek sal nou moet (10) verlaat op my geheue. Daar was van die jongelinge, ek sou nie kon sê onder die 10 jaar nie, maar seer sekerlik onder die jongelinge was daar gewees.

Maar nie onder die 10 jaar nie. -- Nee, ek kan in elk geval nie onthou van hom nie, maar om van die tussen 11 en 20 was daar.

Was daar gevalle. -- Ja.

ADV. VAN GRAAN: Edele, ons het ooggetuienis gehad oor die ongeval van mnr. Esterhuizen. Ek weet nie of u wil hê dat die professor die aard van sy wonde ook beskrywe nie. (20) Die informasie word aangetref op Skedule A, bladsy 14. Die lykskouingsnommer is 2466/76. Sover ek my herinner het u nie die lykskouing gedoen nie, maar kan u dalk die verslag vertolk aan ons? -- Soverre as wat ek die kiekies gesien het.

VOORSITTER: Watter een is dit? Dit is op bladsy 14?

ADV. VAN GRAAN: Dit is op bladsy 14 van Skedule A.

VOORSITTER: Wat is die nommer?

ADV. VAN GRAAN: Die lykskouingsnommer is 2466. -- Dit is op Skedule B, bladsy 8.

Jammer, Edele. Ek maak verskoning. Dit is op (30) Skedule B, bladsy 8. -- Die eerste persoon daar het 'n lykskouingsnommer/...

lykskouingnommer gehad van 2465/76. Die name was Melville Leonard Edelstein. Hy was 'n Wit man, 56 jaar oud en die lykskouing is gedoen op 18 Junie 1976. Daar was kapwonde gewees aan die hoof, aan die linkerkant van die voorkop. Daar was penetrerende insnydingswonde gewees aan die agterkant van die hoof en ook aan die agterkant van die borskas, asook oor die gluteale of boud gebiede. Dan was daar ook penetrerende insnydingswonde van die dybeen, die linkeragter- en sykante van die dybeen. Die volgende skaafwonde was aangetref: daar was op die hoof skaafwonde by die voorkop van die gesig, (10) daar was skaafwonde van die skouers aan die linkervoorkant van die skouer, die arm, die linkerboarm en dan die dybeen, die linkersy van die dybeen. Daar was kneuswonde gewees van die hoof aan die gesig, van die arm die regterarm bo en dan van die regtergewrig aan die sykant en ook van die hand. Dan het die persoon ook inwendige beserings gehad.

Op grond van die aard van die beserings soos beskryf in die skedule, is dit moontlik om 'n indikatie te gee welke voorwerp gebruik is om die beserings aan te bring? -- Die voorwerp wat die kapwonde veroorsaak het, sou 'n byl of (20) 'n lang - dit sou 'n instrument gewees het soos 'n byl of 'n panga met 'n lang lem. Dit kon moontlik ook 'n baie groot mes gewees het. Die penetrerende insnydingswonde is natuurlik 'n skerp voorwerp soos byvoorbeeld 'n mes en dan is die kneuswonde en die skaafwonde aan die verskillende liggaamsdele kon gewees het as gevolg van klipgooiery of geslaan met klippe of bygetakel met stomp voorwerpe.

Edele, dan wil ek op dieselfde bladsy vra dat die professor ook die wonde van dr. Edelstein beskrywe.

VOORSITTER: Dit het hy nou net beskrywe. (30)

ADV. VAN GRAAN: Dan die van die geval Esterhuizen. -- Die

nommer/...

nommer is 2466/76. Dit is Johannes Hendrik Benjamin Esterhuizen, 50 jaar oud, Wit man. Lykskouing gedoen op 18 Junie 1976 ook deur dr. Scheepers. Daar was ook die volgende kapwonde gewees op die hoof en op die voorkop en van die gesig. Kapwonde soortgelyk aan die kapwonde wat ons gesien het by die vorige lykskouing. Dan was daar ook laserasies gewees of skeurwonde. Dié was van die hoof gewees: die regterkant van die hoof en van die regteroor en van die linker wenkbrou en van die linkervoorkop en dan was daar drie aan die linkerkant van die hoof gewees. Dan was daar ook penetrerende (10) insnydingswonde soos veroorsaak deur 'n skerp voorwerp byvoorbeeld 'n mes: van die bors: regterkant van die bors voor was daar twee gewees en dan 'n verdere ses wonde oor die lumbaal gebied van die rug, die lae rug agter.

VOORSITTER: Dit gaan aan op bladsy 9. -- Ja, dit gaan dan aan op bladsy 9. Daar was ook beserings van die linker lumbaal gebied gewees en ook van die regter, soos dit hier genoem word ileac crest, maar dit is die beendere wat hier voor by 'n mens se heup uitsteek. Dan was daar ook die beserings tussen die skouerblaaie gewees en dan was daar 'n brandmerk van die (20) rug gewees oor die linker lumbaal gebied. Daar was skaafwonde oor die kop, die linker en regter agterkant van die hoof en van die regterkant van die hoof en van die gesig. Ook skaafwonde van die rug veelvuldig. Van die hand en gewrig aan die linkerkant en dan was daar die volgende kneusmerke van die agterkant van die linkerarm, van die linker- en regterarm en ook van die borskas aan die linkerkant. Dit is dan 'n opsomming van die beserings wat die man gehad het.

Net twee aangeleenthede in daardie verband. Die kwessie van die brandwond, kon dit gekom het deur 'n asblik op (30) die persoon om te keer of om te probeer om hom in 'n asblik in

te/...

te druk, as daar warm as of kole in was? -- Seer sekerlik.

En die ander is, is daar enige aanduiding van 'n wond wat gemaak kōn geword het deur 'n pik? -- Spesifiek by hierdie twee gevalle?

By die laaste geval. -- By die laaste geval.

Met die skerp kant of met die stomp kant. -- As 'n mens dink aan die pik wat 'n bladkant het, dan kon die kapwonde deur so 'n pik veroorsaak gewees het. Kyk, daar is pikke met 'n bladkant wat hulle 'n skoffelpik noem. So 'n pik sou hierdie wonde kon veroorsaak het. (10)

ADV. VAN GRAAN: 'n Enkele aspek wat baie kort sal wees. Ek verwys u na Skedule B, bladsy 18. Dit is lykskouingsnommer 2581, die oorledene se naam is Frank Mbele, ouderdom 16 jaar, Bantoe man. Daar is ook 'n verwysing na verf wat op die oorledene se liggaamsdele aangetref is. Kan u ook kommentaar lewer oor hierdie lyke wat met verf bespat was? -- Ja, hierdie lyk het die hele linker onderbeen was bedek met verf en dit het gelyk asof die persoon inderdaad in verf gelê het toe hy moontlik geskiet was. Dit het geblyk van die polisie se vertoë dat daar moet gelet word op diegene wat verf aan hulle het. Daar sou blykbaar 'n belangrikheid daaromtrent gewees het dat die verf gebruik sou gewees het om persele aan die brand mee te steek. (20)

Dr Yutar het onder my aandag gebring dat die totale aantal lykskouings uitgevoer volgens hierdie opsomming was 229, waarvan die totale aantal persone wat omgekom het weens geweerskote 144 was. Dit blyk uit hierdie opsommings.

DIE KOMMISSIE VERDAAG VIR ETE.
